

ТЪРГОВСКОТО БРАТСТВО В НЕЖИН И БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПРЕЗ XVIII В.

ПЛАМЕН МИТЕВ

Пламен Митев. ТЪРГОВОЕ БРАТСТВО В ГОРОДЕ НЕЖИНЕ И В БОЛГАРСКИХ ЗЕМЛЯХ В XVIII ВЕКЕ

Статья рассматривает создание и развитие греческого торгового братства в городе Нежине. На основании русских консульских регистров городов Яссы и Бухареста очерчивается место нежинских „греков“ в сухопутной торговле между Россией и Османской империей в 18-ом веке. В статье сделана попытка уточнить число болгарских переселенцев в городе Нежине и выяснить реальное участие нежинского торгового братства в хозяйственной жизни болгар в период раннего Возрождения.

Plamen Mitev. COMMERCIAL BROTHERHOOD IN NEZHIN AND THE BULGARIAN LANDS DURING XVIII-TH CENTURY

The research traces the appearance and the development of the „Greek“ Commercial Brotherhood in Nezhin. On the basis of the Russian consular registers in Yash and Bucharest it has been outlined the precise place occupied by the „Greeks“ of Nezhin in the overland commerce led between Russia and Ottoman Empire during the 18th century. It has been made an attempt for determining the total numbers of the Bulgarian migrants in Nezhin and for elucidating the real effect of the Commercial Brotherhood in Nezhin on the economy life of the Bulgarians during the period of the Early Revival.

В изследванията, посветени на ранното Българско възраждане, специално внимание се отделя на многобройните търговски колонии, които се създават през XVIII в. в големите градове на Средна Европа, Влашко и Молдова, Украйна и Южна Русия. Всички тези колонии възникват по различно време, за тяхната поява и развитие влияят различни фактори, различна в крайна сметка е и съдбата им, и присъствието им в живота на възрожденските българи. Именно това до голяма степен предопределя и нестихващия интерес на стопанските историци към българското присъствие в Буда-

пеща, Виена, Букурещ, Браила, Москва, Одеса и редица други търговски и културно-политически центрове на Долни Дунав и Северното Причерноморие¹. Една измежду всички тези колонии, оказали видимо въздействие върху ранновъзрожденските процеси в българските земи, се явява търговската колония в Нежин.

Колонията в Нежин – често споменавана в литературата, но в същото време и сравнително слабо проучена, възниква в началото на XVII в. от преселници гърци, сърби и българи, които първоначално се заселили в Переславъл, Батурин и други украински селища, но впоследствие, поради появили се недоразумения с местните жители, били принудени да се преместят другаде и мнозина от тях уседнали в Нежин. Географското разположение на града, както и разрастващата се търговия между Русия и Османската империя позволили на установяващите се в Нежин пришълци из балканските провинции на падишаха много бързо да се впишат в стопанската конюнктура на града и само за няколко десетилетия, под общото наименование „нежински гръцки търговци“, да заемат ключовото място в сухопътния обмен между двете империи.

За първи път привилегиите на „гръцките“ нежински търговци били осигурени чрез грамота на Богдан Хмелницки. По-късно това било направено и в универсалите на хетман Брюховецки от 16 март 1665 г. и 1 март 1666 г., и на хетман Самойлович от 28 юли 1672 г.² След окончателното присъединяване на Украйна към руската държава привилегиите на нежинските гърци били потвърдени от царския двор, а специална грамота на Петър I от 11 март 1710 г. изрично освободила „гърците“ търговци от различни повинности, което привлякло много нови преселници в Нежин от Румелия и Влашко³.

В основни линии привилегиите на нежинските „гръцки“ търговци се свеждали до освобождаване от различни повинности и телесни наказания, от данъци и мита, с което фактически те се изравнявали по статут с правата на руските търговци от първа и втора гилдия. Освен това, нежинските „гърци“ имали правото на своя църква и на свой магистрат за уреждане на търговските и гражданските си дела, като до 1785 г. този магистрат бил наричан „Съд на гръцкото братство“, а впоследствие – „Нежински гръцки магистрат“⁴.

Първоначално действията на нежинските „гръцки“ търговци на юг от р. Дунав били плахи и неорганизирани, а осъществяваните от тях сделки били сравнително малки и ограничени до два-три артикула. Причините за това състояние трябва да се потърсят преди всичко в честите военни конфликти между Русия и Османската империя, в непрекъснатата заплаха от разбойнически нападения, в недостатъчната регламентираност на руско-турската търговия. Всичко това възпрепятствувало организирането на постоянни и разширяващи се стопански контакти между двете империи и не позволявало на нежинското търговско братство да съсредоточи вниманието си преимуществено към балканските провинции на Османската империя. Независимо от това още в края на XVII и през цялата първа половина на XVIII в. отделни нежински търговци (предимно българи от Македония и Тракия), възползвайки се от познанията си върху политическата и стопанската конюнктура на Балканите, предприемали успешни търговски начинания из почти цяла Румелия. Обикновено те разчитали на посредничеството на свои роднини, близки и познати, с чиято помощ се ангажирали да до-ставят най-търсените на руските пазари „турски стоки“ – памук, вълнени платове, коприна, вино.

Така например през 1689 г. роденият в Цариград нежински грък Юри Леонтиев закупил в Москва няколко хиляди кожи от белки и организирайл тяхното прехвърляне в Турция⁵. Пак от Цариград около 1684 г. в Нежин пристигнал Мануил Маринов, който няколко години подред търгувал с турско сукно и златотъкани платове⁶. През 30-те години на XVIII в. нежински търговци сформирали съдружие с „българина Хаджи“, който живеел в турската столица и многократно пътувал от Цариград до Нежин, за да осигури съвместните търговски операции със своите съдружници⁷.

Към средата и особено видимо през втората половина на XVIII в. нежинското търговско братство постепенно укрепнало. Самите търговци понатрупали опит и самочувствие, разширили се и техните материални възможности. Същевременно гарантираните привилегии на нежинските „гръци“, очертаващата се все по-ясно през втората половина на XVIII в. политическа хегемония на Петербург в Европейския югоизток и засилващият се търговски интерес на руските делови среди към Балканиите, оказали допълнително влияние за превръщането на Нежин в главно средоточие на сухопътната търговия на Русия с Османската империя, Австрия, Унгария и Полша. Така напълно закономерно през 70-те години на XVIII в. в стопанската инициатива на нежинската търговска колония настъпил истински бум. В първите години след Кючуккайнарджийския мирен договор (1774 г.) нежинските търговци установили дори своеобразен „монопол“ над сухопътната търговия с Османската империя, който запазили почти до края на XVIII в. Показателни за това са отчетите на руските консули във Влашко и Молдова, анализът на които показва, че в началото на 80-те години на XVIII в. мнозинството от търговците, имащи делови сделки с Османската империя, са или „нежински гръци“, или християни поданици на Османската империя, поддържащи връзки с нежинското „гръцко“ братство. Така например в регистър на пристигналите от Русия в Молдова търговци, изготвен от руския консул в Яш на 7 октомври 1783 г., фигурират 32 търговци, от които 15 са нежински „гръци“. През същата година от регистрираните общо 10 търговци, идващи от българските земи със стоки, предназначени за продаж в Русия, четирима са от Нежин и по един от Киев, Москва и други руски градове. През следващата 1784 г. от общо 53 търговци, изнесли стоки от българските земи, 29 са от Нежин – т.е. 43,40%, двама са от Москва, шест от Киев и т.н. През 1785 г. от 62 търговци, преминали в Османската империя, 38 – т.е. 61,29% са от Нежин⁸.

Общо според руските консулски регистри от Яш и Букурещ през 80-те и 90-те години на XVIII в. в българските земи са търгували около 500 поданици на Руската империя. За 218 от тях, т.е. за 43,6%, има данни, че са от Нежин или че са „иностранни греки“, свързани по някакъв начин с местната „гръцка“ колония. Тези цифри илюстрират по категоричен начин значителната роля на нежинското търговско братство в стопанските контакти между Русия и Османската империя в края на XVIII в. Неслучайно в писмено изложение до Сената от 28 октомври 1774 г. граф Румянцев определя нежинските „гръци“ като златната нишка на тамошната търговия⁹. Същевременно данните за развитието на руската търговия в посока Нежин – Дунавските княжества – Румелия обясняват не само просперитетата на нежинските „гръцки“ търговци; те изясняват и защо все повече българи от Пловдив, Одрин, Търново, Русе, от Македония и Тракия проявяват интерес към нежинското братство и започват да търсят съдружничеството с една или друга търговска фамилия от Нежин.

При оценката на посочените по-горе данни не трябва да се забравя и обстоятелството, че всички тези крупни търговски операции представителите на нежинската търговска колония осъществяват в периода на т.нар. кърджалийски времена, когато беззаконието в земите на юг от Дунав постепенно се превърнало във всеобща анархия и когато статутът на руски поданик съвсем не означавал гаранция за имуществото и живота на нежинските търговци. Още повече, че в тяхна вреда действувал и един силен психологически фактор – враждебността, която се наслаждавала в съзнанието на турското население, на турските управници и чиновници към всичко руско, независимо от двустранните договори между двете империи. Показателен в това отношение е примерът с един нежински търговец, на когото през 1780 г. взели незаконно в Русе митническа такса от 500 пиастра. Търговецът се оплакал пред руския консул в Яш, който, от своя страна, поискал намесата на посланика в Цариград. Последният връчил протест пред Високата порта, но рейс ефендите само го приел ласкаво, без да предприеме никакви действия за възтържествуване на справедливостта¹⁰.

Няколко години по-късно руският консул в Яш Иван Северин информирал посланика Булгаков, че „русчущият митнически началник искал т.нар. право муката по 1 пара за всеки изнасян от там чифт заешка кожа. Аз – продължава консултът – започнах да му изпратят копие от чл.19 на търговския трактат (в него се регламентира привилегията на руските търговци да бъдат освободени от всякакви допълнителни плащания извън 3% мито – б. м., П. М.) и ако нищо не се постигне, ще потърся вашето съдействие“¹¹. От конкретния документ не се разбира дали демаршите на Северин и Булгаков са били ефективни, но множество други свидетелства показват, че в условията на ширещата се повсеместно корупция, при подобни ситуации нежинските търговци предпочитали да прилагат изпитаното в целия Ориент средство за спечелване благоволения на турските чиновници – дребните или по-големи подкупи. Показателен в това отношение е регистърът за разходите на руския консул в Яш през 1786 г., откъдето се вижда, че на 6 април на свищовския митнически началник са подарени 2 фунта чай; на 14 май подобен подарък получил русенския митнически началник; на 27 юни отново за русенския началник били заделени 5 аршина сукно и т.н.¹²

Посочените примери красноречиво показват сериозните изпитания, пред които била поставена през втората половина на XVIII в. търговската инициатива на нежинското гръцко братство в българските земи. Въпреки това, привличани от големите възможности за печалба и активно използвайки услугите на местните посредници, нежинските търговци продължавали да разширяват своето присъствие в стопанския живот на Румелия. Нещо повече. Високият процент нежински „гръци“, участващи в търговския обмен между Русия и Балканите, породил у мнозина прагматично мислещи поданици на падишаха желанието да се възползват от привилегирования статут на нежинското „гръцко“ братство, без да са негови членове. Това естествено предизвикало сериозни митнически спорове във Влашко и Молдова и довело до засилване на паспортния контрол както от страна на турските, така и от страна на руските власти, тъй като по силата на Кючуккайнарджийския мирен договор и последвалите го търговски трактати всички руски търговци, посещаващи Османската империя, се ползвали с привилегията да не плащат никакви местни такси и данъци, освен 3% мито, събирано еднократно и то само върху количеството на продадените или закупени в пределите на империята стоки.

Привлечени от възможността за бърза и гарантирана печалба, мнозина българи започнали да търгуват под името нежински „гърци“, за да избегнат допълнителните такси и данъци, на които били подлагани по родните си места като османски поданици. По такъв начин обаче били ощетявани доходите на турските митници. Затова пред руското консулство в Яш официално бил поставен въпросът да се вземат конкретни мерки „да не се разрешава на турски поданици да донасят и отнасят собствените им стоки под руско име, и на паспортите им да се означава кой е руски поданик и кой – турски, за да може митничарите да знаят от кого каква митническа такса да получат, иначе много идващи от Русия се представят за руски поданици, а по продажбата на стоките се вижда, че едни имат жителство в Янина или където и да е на други места в Турция“¹³. След проучване на въпроса, по настояване на руския консул, в паспортите на търговците започнало изрично да се вписва дали съответното лице е „руски поданик“ или е „иностранный грек“, а от своя страна Високата порта издала специален ферман за непротежиране на турски поданици търговци от консулите на чуждите държави. Целта на фермана е била да се пресекат всички злоупотреби и да се осигурят повече приходи за митниците, които по едно неписано правило се намирали в ръцете на висшите имперски чиновници¹⁴.

Своя апогей нежинската търговия достигнала през 90-те години на XVIII в., но постепенно нейната роля започнала да намалява и от началото на XIX в., когато бил премахнат статутът на търговските гилдии в Русия, окончателно замряла. Така след близо двувековна стопанска активност, лишени от своите привилегии, нежинските търговци не съумели да се приспособят към бързо променящата се конюнктура в Европейския югоизток и фактически били изместени от сферата на руско-турската търговия от нововъзникналите из Влашко, Молдова и Южна Русия десетки търговски къщи на емигрирали от пределите на империята българи.

Изложените дотук факти очертават най-общо възникването и развитието на „гръцкото“ търговско братство в Нежин. За изследователите на ранното Българско възраждане обаче много по-голям интерес представлява онази фактологическа информация, която би помогнала да се отговори на два основни въпроса: какво е реалното българско присъствие в Нежин през XVIII в. и в какви посоки трябва да се търси значението (влиянieto) на „нежинската“ търговия за стопанския живот на българите в пределите на самата Османска империя.

Отговорът на първия въпрос е обвързан до голяма степен с общото демографско развитие на търговската колония в Нежин през XVIII в. Според официалните руски регистри, в началото на осемнадесетото столетие (1711 г.) в Нежин е имало 232 „гърци“, а половин век по-късно, през 1765/1769 г. – 1271¹⁵. Тези цифри показват, че тенденцията на разрастване на нежинската търговска колония през XVIII в. е сравнително слаба, което недвусмислено означава, че нейният просперитет през същото това столетие не се дължи на притока на нови и нови заселници, а на редица други фактори, свързани най-общо със стопанската и политическата конюнктура в Източна Европа, с нарастване търговската инициатива на самите нежински „гърци“, с по-ефективната организация на тяхната търговска дейност и т.н. Същевременно включените в научно обръщение регистри за нежинското население позволяват да се открият редица промени в социалния статус на самото търговско братство. Така например към средата на XVIII в. сред „нежинските гърци“ чувствително нараства

процентът на уседналите лица. Увеличава се и броят на търговците, притежаващи свой дом и семейство. Що се отнася до професионалния белег, мнозинството от нежинските „гърци“ са търговци и само една малка част от тях се занимават с някакъв занаят.

Въз основа на включените в научно обръщение документални свидетелства за безспорно установено се счита, че т.нар. „нежински гърци“ са всъщност един конгломерат от пришълци из балканските предели на Османската империя, между които гърците, българите, власите и сърбите били най-многобройни. В духа на използваната по онова време за Европейския югоизток геополитическа лексика, всички те били определени с общото название „греки“, което изразявало преди всичко тяхната принадлежност към източното православие, отколкото националният им идентитет.

Разбира се, обяснението, че пред руските власти нежинското търговско братство се легитимира като „гръцко“, не трябва да се свързва единствено и само с православието, още повече, че през XVIII в. в почти всички търговски колонии на Средна и Източна Европа българите се подвизават под името „гърци“. За тази своеобразна национална мимикрия влияние оказват много фактори, изследвани подробно от редица български историци, културолози и народопсихолози.

Особеното при нежинската колония е, че още при нейното формиране гръцкото присъствие е било значително, поради което в най-ранните документи, регламентиращи привилегиите на търговското братство в Нежин, то изрично се определя като „гръцко“. Оттук наметне, въпреки че през цялото осемнадесето столетие процентът на негръцките членове на братството видимо нараства, името на търговската колония остава непроменено. Нещо повече, то започва да се възприема и лансира и от властите, и от самите балкански преселници като белег, позволяващ им да се разграничат като привилегироваи нежински търговци, за разлика от непривилегированите местни поданици. Това обстоятелство до голяма степен обяснява и сериозните затруднения, пред които се изправя всеки изследовател, опитващ се да възстанови националната принадлежност на нежинските „гръцки“ търговци.

В родната ни историопис са направени няколко сериозни опита да се разкрие точното българско присъствие в Нежин. Най-рано това прави П. Гъбенски, а след него Ив. Снегаров и В. Хаджиниколов¹⁶. В цифрово отношение обаче данните на посочените специалисти се различават значително, независимо че използват едни и същи източници – документалните публикации на М. Плохински и В. Сава. Тези различия до голяма степен се дължат на трудностите при определяне народностната принадлежност само по имената на областите, от които идват съответните лица. Още повече, че руските регистратори през XVIII в. допускат многобройни грешки поради недостатъчната си осведоменост върху географията на Балканите. Класически пример в това отношение е записаното на няколко места в регистъра от 1765 г. твърдение, че Одрин се намира в „Македония“.

Общо за XVIII в. Иван Снегаров посочва 27 българи, живеещи в Нежин, от които 15 са регистрирани през 60-те години на века. Руският специалист П. Сохан отбелязва, че през 1751 г. в Нежин има само 9 български семейства, но това са ония, които изрично са посочили, че са българи. Затова той изчислява общия брой на българите, включени в двата регистъра от 1765 и 1769 г., на 19 души. Осем от тях не фигурират в поименния списък на Иван Снегаров.

Най-пълнен е списъкът на нежинските българи, изготвен от В. Хаджиниколов,

който отбелязва в регистрите от 1765 и 1769 г. 32 души поименно и допълнително споменава още трима, като се позовава на публикувани от П. Гъбенски документи¹⁷. По такъв начин В. Хаджиниколов документира присъствието през втората половина на XVIII в. на 35 българи в нежинската „гръцка“ колония.

Внимателният прочит на публикацията на М. Плохински ни дава основания обаче да приемем, че цифрата на пребиваващите в Нежин българи през втората половина на XVIII в. е много по-голяма. Ако приложим критериите, използвани от Ив. Снегаров и В. Хаджиниколов – т.е. да считаме със сигурност за българи всички ония лица, които произхождат не само от земите на днешна България, но и тези от Одринска Тракия и цяла Македония (вкл. Солун) и чиито имена са безспорно български, то техният брой надвишава цифрата 70 души. За почти половината от тях (общо за 28 души) има сигурни податки, че се занимават с търговия и то в българските земи. За 6 има сведения, че са занаятчий, а за останалите липсва нужната информация относно тяхната професионална активност (вж. приложението, в което са включени само онези лица, за които в досегашните публикации не се отбелязва техният български произход)¹⁸.

Измежду първите по-активни български търговци, членове на Нежинското гръцко братство, може да бъде споменат Павел Иванов, който през 1699 г. организира доставката на 10 000 ведра вино в Москва¹⁹. Няколко години по-късно, през 1705 г., „нежинските“ българи Павел Ананин и Парашкев докарали в Москва няколко хиляди кумачити (груби, червено боядисани памучни кърпи или тъкани), една бала червен памук, 40 килима, няколко десетки копринени пояса и сурова коприна, като в запазената за тази сделка документация изрично се подчертава, че всички стоки били закупени в земите на юг от р. Дунав, т.е. в българските земи²⁰.

Показателно за активността на българите в Нежин е и сведението, че през 1731 г. „македонският грък Зотий взел стоки на кредит за 3000 рубли от македонските жители Теодосиев, Маруца и турския търговец Мехмед“ и като гаранция, че ще върне дължимото, той „заложил“ родителите си²¹. В какво точно се изразявало това „залагане“, е трудно да се каже, но за изобретателността на тогавашните българи да печелят пари от всичко можем да съдим по една още по-интересна информация от 1734 г. Според нея „българските търговци Димитър Хаджи, Юри и Петър“ наели в Малорусия 6 души, между които Ефрем Артемов от Нежин, Тимофей Кондратов Олховиченко от Воронеж, Иван Тарасов Грушницки от Полтава и др. Наетите работници трябвало да последват българските търговци в Турция, за да им помогнат в търговските дела. Била направена специална уговорка търговците да осигурят завръщането на своите помощници в Малорусия. В Константинопол обаче руснаците били изоставени от българските търговци „на произвола на съдбата“ и „за да се върнат в Русия“, те трябвало да потърсят помощта на руския резидент в града. Инцидентът завършил благополучно, но по този повод руското правителство издало специален указ, с който се забранявало на „гръците от Нежин да изпращат зад граница малоруси в качеството на наемни работници“²².

За нарастващата активност на „нежинските“ българи през XVIII в. може да се съди и по дейността на фамилията Мецовит. В списъка на „нежинските“ гръци от 1765 г., публикуван от М. Плохински, с тази фамилия са означени двама души – Иван Мецовит и Димитрий Мецовит²³. Вероятно става дума за двама братя, родом от село Мецово, „Македонска провинция“, откъдето по всяка вероятност идва и

фамилното им име. Иван Мецовит се настанил в Нежин през 1732 г., а Димитър Мецовит пристигнал през 1739 г. Запазените свидетелства показват, че през 60-те години на XVIII в. двамата братя били вече женени, живеели в собствени домове и търгували активно в Македония, Константинопол и Русия. В Османската империя те внасяли предимно кожи, а от българските земи за Русия изнасяли коприна, кумачит и вълна. Благодарение на личните си качества те бързо натрупали състояние и спечелили уважението на своите съграждани. През 1765 г. дори Иван Мецовит бил избран за съдия на „гръцкото братство“ в града.

В руските консулски регистри от Букурещ и Яш от 80-те и 90-те години на XVIII в. се срещат девет нежински търговци с фамилията Мецовит – Алексей, Георги, Григорий, Димитрий, Иван Димитриев и Фьодор Димитриев (вероятно синове на Димитрий Мецовит), Кирил и неговите синове Стери и Степан. Всички изброени представители на фамилията Мецовит се изявяват като активни търговци. Така например, Стери Кирилов Мецовит започва самостоятелна търговска дейност през 1785 г., като само през тази година внася в българските земи кожи за 30 200 пиастра и изнася памук за 28 583 пиастра. През следващите години Стери Мецовит започва да използва услугите на различни комисионери, което му позволява по два-три пъти в годината да реализира крупни търговски операции в Османската империя. През 1786 г. например с помощта на своя комисионер Николай Матю (в регистрите той е отбелязан като „иностранний грек“, по всяка вероятност българин) Стери Мецовит изнася на два пъти за Русия 28 бали коприна, 54 бали памук и 16 бали кумачит на обща стойност 33 370 пиастра. След Яшкия мирен договор той многократно разширява търговската си дейност, като се насочва изцяло към износ на коприна и памук от българските земи.

Подобна е дейността и на Фьодор Димитриев Мецовит, който само през 1785 г. чрез своите комисионери на три пъти внася от Русия в Османската империя кожи на обща стойност 33 925 пиастра и на три пъти изнася коприна и памук за 59 666 пиастра.

Измежду другите „нежински“ българи могат да се посочат като пример за активна търговска дейност Димитър Карамалей, Анастас и Юрий Сталевски, Антон Тодоров, Димитър Иванов, Михаил Болгаров, Ламбро Болгаров и др.

Една част от „нежинските“ българи започват търговската си дейност първоначално като комисионери на своите по-богати сънародници и едва впоследствие съумяват да се изявят като самостоятелни търговци. Такъв е например Николай Константинов. В регистъра на „нежинските гръци“ от 1765 г. той е записан като „грък“, родом в Нежин, а баща му бил от Константинопол²⁴. През 80-те години на века Николай Константинов бил комисионер на нежинския търговец Фьодор Исаков, а по-късно – на Анастас Сталевски (също българин, тъй като има сигурни податки, че баща му е бил от „български произход“). От 1794 г. насетне Николай Константинов се изявява като самостоятелен търговец, изнасящ значителни количества кожи за Османската империя.

В стопанската активност на „нежинските българи“ интерес представлява и въпросът как всъщност се е организирила нежинската търговия. Нерядко в стопанската история на ранното Българско възраждане акцентът се поставя преди всичко върху количествените параметри на търговската дейност. Това, разбира се, има своето значение за изясняване на общите посоки в икономическото развитие на тогавашното

българско общество, но много по-голяма стойност според мен имат усилията да се открият качествено новите белези в самата организация на търговската дейност. През XVIII в. тези белези са свързани с разпространението на търговски сдружения, с обособяването на търговския кредит, с появата на търговската марка, търговската реклама и други подобни елементи, типични за модерната европейска търговия.

В дейността на нежинската търговска колония първите иновационни тенденции в тази посока могат да се доловят още през първата половина на XVIII в. Пример за търговско сдружение на нежинските „гърци“ ни дава един запазен контракт от 29 август 1744 г., по силата на който Панайот Василев, Теодосий Сиятий и Николай Иванов Атенсев организират общо търговско сдружение. Главна фигура в сдружението е Панайот Василев. Той давал 4802 рубли и 25 коп., като 3820 рубли били под формата на стоки, предимно кожи. Печалбата се деляла на две – една част за Панайот и една за Теодосий Сиятий и Николай Иванов, които поемали непосредственото осъществяване на търговските сделки²⁵.

Подобно било и търговското сдружение на други трима нежински гърци – Николай Евстатиев, Евстати Иванов и Николай Метакса. Основният съдружник тук бил Николай Евстатиев, който вложил капитал 1508 рубли и 95 коп. Евстати Иванов и Николай Метакса не дали никакви пари, но се задължили да водят търговските дела, затова при разпределение на печалбите Николай Евстатиев трябвало да получава свръх дела си по една рубла на сто рубли за месец²⁶. Сдружението функционирало с печалба, като само през 1744 г. Николай Метакса закупил и изнесъл в Турция над 64 000 кожи от белки за двойно по-голяма сума от първоначалния капитал на сдружението.

Въпросът за търговските сдружения на нежинските „гърци“ заслужава повече внимание, тъй като именно търговското сдружение е едно от новите явления в стопанския живот на българите през XVIII в. Познати в нашите земи от предишните столетия чрез широката мрежа на дубровнишките колонии и чрез търговската дейност на евреите, през XVIII в. търговските сдружения започват постепенно да навлизат и в практиката на самите българи. При това не е случаен фактът, че в по-голямата си част тези търговски сдружения на българи са насочени не към търговията в посока Западна Европа, а предимно към Русия, Влашко и Молдова и отчасти към Средна Европа. Това може да се обясни не само със социално-икономическото развитие на западноевропейските държави, което видимо изпреварва през XVIII в. Европейския югоизток. Причините можем да потърсим в обстоятелството, че през разглеждания период Франция, Англия и Холандия имат натрупан значителен опит в търговията с Османската империя. Високата конкурентност и големите финансови възможности на техните търговски къщи, особено на френските, не позволяват на поданиците на падишаха да се намесят все още активно в търговските им сделки като равноправни партньори. Същевременно не трябва да се забравя, че през XVIII в. нито Франция, нито Англия или пък Холандия осъществяват пряко търговско проникване в българските земи.

Съвсем друго е положението в развитието на търговските контакти на българските земи с Русия. Сформиралите се през XVII и XVIII в. преселнически колонии в Украйна и по Северното Причерноморие са благоприятстващ фактор за видимото българско присъствие в търговията на Османската империя с тези земи. Недостатъчната развитост на търговските отношения между Русия и Османската империя в

предходните столетия, честите военнополитически конфликти и отгук не толкова благосклонното отношение на местните турски власти към руските поданици, всичко това способствува за по-безболезненото вписване на българите в търговския обмен между двете империи.

Разсъждавайки именно от тази гледна точка, ние всъщност получаваме възможност да погледнем на значението на нежинската търговска колония за ранновъзрожденските процеси по българските земи от съвсем друг ъгъл. Разширяващата се през втората половина на XVIII в. търговска дейност на нежинското „гръцко“ братство в балканските провинции на Османската империя фактически създадо сериозни възможности за постепенното приобщаване на формиращата се по нашите земи прослойка от активни в стопанско отношение българи. Първоначално това се изразило в създаването на смесени „българо-нежински“ търговски сдружения, но постепенно влиянието се разпростряло и върху формите за използване на търговския кредит и търговската марка, на комисионерството и посредничеството. Всичко това изиграло съществена роля не само за възприемане на по-ефективна организация на търговската дейност, но и за обособяването на търговския капитал като самостоятелна икономическа сила в българското общество през XVIII в.

П Р И Л О Ж Е Н И Е

Списък на нежинските „гръци“ с български произход

(информацията за всяко лице е предадена буквално по регистрите от 1765 и 1769 г.)

1. Иван Фьодоров Мецовит – от с. Мецо, Македония; в Нежин е от 1732 г.; живее в собствен дом; търгува в Македония, Цариград и Русия с кожи и турски стоки (коприна, кумачит и др.); женен; избран за съдия на търговското братство.
2. Рали Иванов – от Македония; в Нежин е от 1735 г.; има свой дом; търгува с руски кожи, влашко вино и турски стоки; женен; избран за съдия на гръцкото братство.
3. Дмитрий Юриев – от Турската област, Македонска провинция, от гр. Касатория; в Нежин от 1736 г.; търгува в Русия и Турция (Цариград); женен.
4. Петър Деманов – роден в Чернигов; в Нежин от 1729 г.; баща му бил „грък“ от Македония; търгува с кожи, кумачит и др.; женен.
5. Дука Иванов – от Турската област, с. Делвин; в Нежин от 1738 г.; има свой дом; търгува с турски и руски кожи; женен.
6. Дмитрий Фьодоров Мецовит – от Турска област, с. Мецово; в Нежин от 1739 г.; има собствен дом; търгува в Турция и Русия с турски стоки; женен.
7. Константин Иванов – от Турска област, от село Провадь; в Нежин от 1745 г.; женен.
8. Стоян Петров – от Турска област, от Солун; в Нежин от 1760 г.; има свой дом; занаятчия; женен.
9. Дмитрий Юриев – от Янина; в Нежин от 1731 г.; търгува в Цариград и Русия.
10. Христо Ставров – от Турска област, село Раховица; в Нежин от 1750 г.; има собствен дом; занимава се с внос и продажба на влашко вино; женен.

11. Юрий Николаевич – от Македонска провинция; в Нежин от 1763 г.; търгува с кафе; женен.
12. Николай Константинов Буро – от Македонска провинция, село Ай; в Нежин от 1725 г.; има свой дом; женен.
13. Хаджи Петро Иванов – от Македонска област, уезд Солунски, с. Батиона; в Нежин от 1718 г.; женен.
14. Дмитрий Темелев – баща му умрял, бил от Македонска провинция, с. Мецо; Дмитрий се родил в Нежин; търгува с кумачит, кожени и др. стоки; ерген.
15. Стери Алексеевич – от Македонска провинция, с. Мецо; в Нежин от 1744 г.; търгува с кумачит, коприна и др.; женен.
16. Евстатий Иванов Парчикалов – роден в Нежин; баща му бил от Македонска провинция, град Воцен; в Нежин от 1710 г.; търгувал; вдовец.
17. Петър Константинов – от Македонска провинция, село Арвалтохор; в Нежин от 1744 г.
18. Стефан Евстатиев – от Македонска област, село Арвалтохор; женен; в Нежин от 1739 г.
19. Ян Дмитриев Шпано – от Турска област, село Арвалтохор; в Нежин от 1739 г.; женен.
20. Юри Остапов Андренелий – от Одрин (в текста е изписано „македонският провинциален град Ендрене“ – б. м., П. М.); в Нежин от 1724 г.; занимава се с бакалство; женен.
21. Фьодор Киряков Тачлии – от Турска област, Проват; в Нежин от 1745 г.; женен.
22. Хаджи Манойло Бакчиев – в Нежин от 1769 г.; женен.
23. Стоян Петров – от Солун, Турска област; в Нежин от 1760 г.; женен.
24. Яни Куртев
25. Дмитрий Куртев
26. Фьодор Куртев
27. Леонтий Куртев – и четиримата са братя, родени в Нежин; баща им бил от Солун; имат собствени домове; търгуват с кумачит, кожени и др. стоки; ергени.
28. Николай Дмитриев Салонина – роден в Нежин; баща му бил от Солун; има собствен дом.
29. Иван Стоянов – от Македонска провинция; в Нежин от 1724 г.
30. Антон Фьодоров Камарашев – от Цариград; в Нежин от 1734 г.; има собствен дом; женен.
31. Николай Константинов – от Цариград; женен.
32. Тавро Диямантиев Кемержов – от Цариград; в Нежин от 1754 г.; женен.
33. Михайло Евстатиев Садовников – от Цариград; в Нежин от 1739 г.; женен.
34. Дмитрий Иван – роден в Нежин; дядо му бил от Цариград.
35. Дмитрий Иванов Барановски – от Цариград; в Нежин от 1745 г.; женен.
36. Статей Николаевич Караманлей – роден в Нежин; дядо му от Цариград.
37. Иван Михайлов Караманлей – роден в Нежин; баща му Михаил Караманлей бил от Цариград; женен.
38. Тома Иванов Исперов – от Цариград; в Нежин от 1743 г.; женен.
39. Дмитрий Иванов – от Цариград; в Нежин от 1740 г.; женен.
40. Иван Афендулиев – роден в Нежин; баща му е от Цариград; ерген.
41. Дмитрий Иванов Меликанов – от Цариград; в Нежин от 1744 г.; търгува с влашко вино; женен.

42. Василий Семьонов – от Цариград; в Нежин от 1715 г.; търгува в собствен магазин с коприна и др. стоки; женен.

43. Павел Сколяри – от Цариград; в Нежин от 1755 г.

44. Константин Иванов Костенецки – от Цариград; в Нежин от 1706 г.; поради старост не работи.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Б у р - М а р к о в с к а, М. Балканите и унгарския пазар през XVIII в. С., 1977; Ж е ч е в, Н. Букурещ – културно средище на българите през Възраждането. С., 1991; М и х н е в а, Р. Россия и Османска империя в международных отношениях в середине XVIII в. М., 1985; П а с к а л е в а, В. Средна Европа и земите по Долни Дунав през XVIII–XIX в. С., 1986; Ю р д а н о в, Ю. История на българската търговия до Освобождението. С., 1938 и др.

² П л о х и н с к и й, М. М. Иноземци в старой Малоруссии. – В: Труды 12-го археологического съезда в Харькове. Т.2. М., 1905, с.181.

³ С т о р о ж е н с к и, Н. К. Нежинские греки. Киев, 1863, с.189.

⁴ Записка на проф. М. Н. Бережков в: Сборник Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко. Т.8. Нежин, 1912–1913, 64–70; вж. н Г ъ б е н с к и, П. Българските търговци – нежински гърци и нашето възрождане. Сп. Бълг. икон. д-во, XXX, 1931, № 5, с.299; Х а д ж и н и к о л о в, В. Българо-руски стопански отношения и връзки до Освобождението ни от турско иго. – Тр. ВИИ. Кн.1, 1957, с.59.

⁵ П л о х и н с к и й, М. М. Цит. съч., с.252.

⁶ Пак там, с.245.

⁷ Пак там, с.203.

⁸ Данните са извлечени от годишните регистри, водени от руските консули в Букурещ и Яш, публикувани в серията *Documente privind Istoria României. Rapoarte consulare ruse (1774–1796)*. Т.1. București, 1962.

⁹ Пак там, с.195.

¹⁰ Пак там, док.35, с.147.

¹¹ Пак там, док.117, с.266.

¹² Пак там, док.210, 413–414.

¹³ Пак там, док.55, с.173.

¹⁴ Пак там, док.147, с.317.

¹⁵ П л о х и н с к и й, М. Цит. съч., с.143, 198; Х а д ж и н и к о л о в, В. Цит. съч., с.60.

¹⁶ Г ъ б е н с к и, П. Цит. съч.; С н е г а р о в, И. Културни и политически връзки между България и Русия през XVI–XVIII в. С., 1953; Х а д ж и н и к о л о в, В. Цит. съч.; вж. н С о х а н ъ, Л. Очерки истории украинско-болгарских связей. К., 1976, 44–52.

¹⁷ С н е г а р о в, И. Цит. съч., 55–59; Х а д ж и н и к о л о в, В. Цит. съч., 60–62; Г ъ б е н с к и, П. Цит. съч., 301–305.

¹⁸ Данните са извлечени от приложените в публикацията на М. Плохинский ведомости на нежинските „гърци“ (вж. П л о х и н с к и й, М. Цит. съч., 210–226).

¹⁹ П л о х и н с к и й, М. Цит. съч., с.256. В цитираното от М. Плохинский свидетелство Павел Иванов е определен като „грък от Македонската земя“, но името достатъчно категорично подсказва българския произход на този търговец.

²⁰ Пак там, с.245 (бел.№ 11).

²¹ Пак там, с.264.

²² Пак там, с.203.

²³ Пак там, с.212, 280.

²⁴ Пак там, с.221.

²⁵ Пак там, с.266.

²⁶ Пак там, с.252, 266.